

Vývoj významu českého dativu očima španělského lingvisty

(Enrique Gutiérrez Rubio, *Estudio de la semántica del dativo checo en diacronía*. Frankfurt am Main, Peter Lang 2015)

Kateřina Martinová

Dvě stě stran pojednávajících o významech českého dativu během více než šesti set let vývoje psané češtiny napsaných španělským lingvistou. To je monografie *Analýza významů českého dativu z hlediska diachronního vývoje*. Autorem studie je Enrique Gutiérrez Rubio, jenž se specializuje zejména na kognitivní lingvistiku a problematiku českých pádů. Lingvista aplikuje kognitivní sémantický přístup k českému dativu na diachronní korpus, a mapuje tak vývoj jeho významů a podvýznamů od nejstarších dob až do současnosti.

Struktura knihy je jasná a logická. Kromě úvodní a závěrečné části obsahuje čtyři kapitoly. V úvodu autor popisuje okolnosti, které provázely vznik studie. Analýze českého dativu v historickém vývoji se španělský lingvista věnuje už od roku 2002, mimo jiné i ve své disertační práci, jejíž součástí byla komplexní analýza významů českého dativu. Výsledky svého bádání však nikdy nepublikoval ve formě monografie. Namísto toho, v zájmu vylepšení výzkumných perspektiv, obohatil analyzovaný korpus o údaje reprezentující současnou češtinu a přepracoval celou sémantickou strukturu, o kterou se opírá ve své analýze. Kniha je tedy výsledkem třináct let trvající systematické práce.

Druhá kapitola popisuje teoretické aspekty týkající se analýzy dativu (periodizaci vývoje českého jazyka, problematiku pádů atd.) a shrnuje současný stav bádání. Jelikož cílem studie je aplikace sémantické konfigurace českého dativu na rozsáhlý korpus, musel autor nejdříve přepracovat sémantický model uvedený v pracích Jandy a Clancyho, ze kterých vychází při formulaci svých teoretických východisek (viz Janda 1993; Janda a Clancy 2006). Poté jej mohl aplikovat na korpus obsahující více než osm tisíc dativů náležejících do čtyř různých vývojových období psaného českého jazyka. Autor zrevidoval tři základní sémantické kategorie dativu stanovené Jandou a Clancym a vytvořil propracovanou, hierarchicky strukturovanou síť jeho podvýznamů. Každý dativ tedy přiřadil nejen k jednomu sémantickému typu (dativu přijímacímu, dativu prožívacímu nebo dativu soutěžícímu), ale také jej zařadil do dílčí podkategorie.

Třetí kapitola představuje texty, které se staly základem analýzy významů a podvýznamů českého dativu ve čtyřech různých historických obdobích. Autor zdůvodňuje výběr zkoumaných textů a blíže je představuje s ohledem na jejich

významné postavení v rámci daného období. Celkem se jedná o pět literárních děl, která reprezentují čtyři fáze vývoje psané češtiny, konkrétně starou, střední, novou a současnou češtinu. Celkem bylo v rámci studie zanalyzováno 8 335 dativů. Podkladem pro analýzu staré češtiny je nejvýznamnější dílo staré české literatury, *Dalimilova kronika* ze 14. století. Text, který zastupuje druhou etapu vývoje psané češtiny, tedy češtinu střední, sice není původním českým dílem, nicméně jeho význam je nesporný. Jedná se o překlad evangelií, který byl pořízen Janem Blahoslavem v 2. polovině 16. století a který tvoří část *Bible kralické*. Jazyk tohoto textu posloužil jako základ budoucí spisovné psané češtiny. Jako zástupce nové češtiny byl vybrán román *Babička* (1855) Boženy Němcové. Termínem nová čeština autor rozumí jazyk užívaný od dob národního obrození. Současnou českou literaturu reprezentují dvě kratší díla. První z nich, novela *Ostře sledované vlaky* Bohumila Hrabala, vydaná v roce 1965, se pro analýzu hodí mimo jiné i díky kombinaci obecné, hovorové a spisovné češtiny. Druhým dílem, konkrétně souborem fejetonů *Plachý milionář přichází* Martina Reinera, je v korpusu zastoupena čeština 21. století. Jak již bylo zmíněno, uvedené dílo bylo do zkoumaného korpusu zařazeno později. Gutiérrez Rubio uznává, že vybrané texty se liší nejen tematicky, stylově a obsahově, ale i z hlediska rozsahu. Autor sice připouští, že uvedené faktory mohly do určité míry ovlivnit konečnou sémantickou distribuci dativů v analyzovaných textech, ale zároveň podle něj není nutné brát tyto faktory v úvahu. Ačkoliv objem excerpovaných dat z děl náležejících do druhé a třetí fáze psané češtiny značně převyšuje množství dativů získaných z děl spadajících do první a poslední etapy, autor v sémantické distribuci významů dativu nenachází rozdíl zapříčiněný různou délkou textů vzhledem ke skutečnosti, že komparativní analýza vychází z procentuálního podílu, a nebere tudíž v potaz celkový počet dativů.

Ve čtvrté kapitole Gutiérrez Rubio, inspirovaný principy kognitivní sémantiky, navrhuje teoretický rámec pro sémantickou analýzu českého jazyka z diachronního pohledu. Autor se samozřejmě opírá o mnoho prací zabývajících se významy dativu a problematikou pádů obecně, ale jako základní východisko mu, jak již bylo uvedeno, slouží zejména studie Jandy a Clancyho. Tito lingvisté, v souladu s principy kognitivní sémantiky, klasifikují český dativ do tří základních sémantických skupin. Kategorii dativu přijímacího (dative: a receiver), jejímž ústředním prvkem je sloveso *dát/dávat*, španělský lingvista doplňuje o několik podkategorií na základě synonymických, metonymických a antonymických vztahů. Druhou kategorií je dativ proživací (dative: an experiencer). Obě uvedené kategorie jsou poměrně pasivní. Dativ proživací, na rozdíl od dativu přijímacího, nepřijímá hmotné předměty, ale pouze absorbuje zkušenosti, objevuje se tedy například ve spojeních souvisejících s vyjádřením prospěchu, škody a vlastnictví. V rámci třetí kategorie, tedy dativu soutěžícího (dative: a competitor), jehož název je odvozen od jistého druhu „soupeření“ mezi nominativem a dativem, autor rozlišuje

tři podvýznamy s ohledem na skutečnost, která složka převažuje, nebo zda jsou nominativ a dativ v rovnováze. Každá kategorie a podkategorie je podrobená důkladné analýze a zdokumentována na příkladech.

Následně autor nejen shrnuje konkrétní tendence vysledované na základě analýzy jednotlivých kategorií a podkategorií významů dativu, ale samozřejmě předkládá i obecné závěry týkající se vývoje významů českého dativu z diachronního pohledu. Jako příklad uveďme pokles frekvence slovesa *dát/dávat*, tedy „ryzího“ dativu, v současné češtině. Z hlediska sémantické distribuce českého dativu autor stanoví dvě hlavní historické etapy. V prvním období, zahrnujícím starou a střední češtinu, byl hlavním významem dativ přijímací. Naopak v druhé etapě, tedy v období nové a současné češtiny, poklesl výskyt dativu přijímacího ve prospěch zvýšení frekvence dativu proživacího, který se stal převažující kategorií. Hlavním důvodem bylo prudké zvýšení užití reflexivních podvýznamů vyjádřených dativními reflexivními zájmeny *si/sobě*. Konstantní kategorií je dativ soutěžící, jenž ve všech etapách dosahuje stálých, poměrně vysokých hodnot, které jsou způsobeny zvýšeným výskytem kompetitivních předložek. Právě zvyšování frekvence dativu proživacího autor považuje za nejvýznamnější diachronní tendenci vysledovanou ve zkoumaných textech.

Vzhledem k tématu není styl textu nijak bohatý, autor se snaží o maximální srozumitelnost. Co se týče grafické úpravy, text je velmi přehledně členěn. Navíc je doplněn množstvím tabulek a grafů. Pro větší názornost nechybí ani schémata, která znázorňují pojmové síť českého dativu, včetně frekvence příslušných kategorií i podkategorií v analyzovaných textech. Jelikož všechny tři základní kategorie jsou mezi sebou úzce propojeny, jsou načrtnuty i vztahy mezi nimi s důrazem na pozici prototypického dativu (*dát/dávat*).

Představená monografie je sice napsána španělsky, ale její součástí je i poměrně podrobné anglické a české resumé. Neměla by zůstat bez povšimnutí ze strany českých lingvistů, neboť je důležitým krokem kupředu v oblasti zkoumání významů českého dativu z pohledu kognitivní sémantiky.

Literatura

JANDA, Laura A.

1993 *A Geography of Case Semantics: The Czech Dative and the Russian Instrumental* (Berlin – New York: Mouton de Gruyter)

JANDA, Laura A. – CLANCY, Steven J.

2006 *The Case Book for Czech* (Bloomington: Slavica)

Mgr. Kateřina Martinová
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
tř. Svobody 26
771 46 Olomouc
katerina.martinova01@upol.cz